

Presentació de la *Iliada* i *L'Odissea*

Ateneu Barcelonès

5.oct.2010

Joan Solà

[Nota meua per ser llegida, si cal]

Els organitzadors d'aquest acte em demanen unes paraules de presentació de les dues grans obres homèriques. Preferiria de fer-ho de viva veu, potser amb alguna imprecisió però amb l'emoció que a mi m'han causat aquestes obres. No ha pogut ser i recorro al substitut llegit.

Raimon Panikkar, traspassat aquest estiu, parlava dels tres ulls del coneixement: el sensorial, el racional i el místic. Innombrables especialistes han analitzat amb lupa, amb ull racional, els poemes homèrics. Però les generacions que durant milers d'anys s'han ullprès dels poemes de segur que se'ls han mirat sobretot amb l'ull sensorial, amb l'ull nu i ingenu de l'emoció estètica. Que és el que jo faré servir avui.

Quan Riba traduïa l'*Odissea*, sobretot el segon cop, va elevar aquest punt de vista a principi màxim de les seves aspiracions i encara va anar més enllà: savi, madur i independent com se sentia als anys quaranta, es va proposar que la seva traducció pogués volar, superba i poderosa, paral·lela a l'original, independent de l'original; va apuntar al punt més alt que un humanista pot apuntar: a convertir la seva obra en un clàssic de la nostra cultura. Amb les reticències que cadascú hi hagi volgut posar, tothom ha reconegut que la traducció era portentosa, que recollia una gran quantitat de fets estètics hàbilment entreteixits.

Crec que la Fundació Bernat Metge ha fet molt bé, doncs, de fer aquesta excepció a les seves normes de traducció en prosa. Els curadors i l'annotador de l'edició hi han fet la resta: ara, per fi, disposarem d'una edició totalment fiable del text de Riba i del seu original.

Pel que fa a les breus observacions que segueixen, per a la *Iliada* em serveixo exclusivament del primer volum, i pràcticament faig el mateix per a l'*Odissea*.

1. *L'Odissea*

Molt en síntesi, diré quins em sembla que són aquests fets estètics sàviament harmonitzats.

- a) ***Un control perfecte de la tècnica del vers***, d'un hexàmetre que Riba definia finalment, després d'anys de tempteig, i al qual se sotmetia disciplinadament.
- b) ***Una gran riquesa de paraules i d'expressions sinònimes, derivats i compostos***, moltíssims dels quals no figuraven als repertoris de l'època: eren invenció, refacció morfològica o adaptació semàntica o sintàctica o bé *concurrències* o aparellaments inesperats de paraules que se li ocorrien al nostre poeta-lingüista:

- (1) Tota vegada, les nits, *les bleixava*, de grat o per força,
dins l'espluga balmada amb la que, ell no volent, el volia V.154
[Riba ha convertit el verb *bleixar* d'intr. a tr.]

- (2) I, quant a ell, dormia al bell fons de la casa alterosa,
 on la muller mestressa *va fer-li el llit i la colga* III.402
 [Es tracta d'un postverbal de *colgar*. El Corpus textual informatitzat de la llengua catalana de l'IEC ens en dóna 25 atestacions: n'hi ha una de Galmés 1911 (*filava sempre seguit, dreta, ab la canya de la filosa enganxada en el costat esquerra, dins la colga de la gonella, formant una protuberancia irregular*). Totes les altres són d'Od53, on ara, arplegades totes, sabem que vol dir 'abrigall del llit o del jaç'.
- (3) tots els que havien fugit d'una mort *espadada* I.11
 [Aparellament inesperat entre *mort* i *espadada*.]

Com a sinonímia fraseològica esmentaré:

- (4) *a malgrat meu* IV.463, *a desgrat de* III.28, *a despit de* IV.665
barrejar III.85, *esvair* III.130 'destruir'
de reng IV.440, *de renglera* IV.408, *de rengle* IV.580
 Dins, s'adossaven al mur uns setials, *banda i banda* VII.97 || pateix afanys en una illa / *a banda i banda* banyada I.49 || les columnes / llargues que tenen la terra i el cel *a banda i a banda* I.53
 [DGLC: només *a banda i banda*.]

Com a derivats i compostos (deixaré la gran riquesa de derivats en *-ívol*):

- (5) les foques, *crions* de la Bella Marina IV.404
 No et tudarà tanmateix, encara que molt ho *deleja* V.341
 I els humans moridors damunt la gleva *espelera* III.3
 vaig en boca dels homes / [...] i la meva fama *s'encela* 145.19
 Aleshores nosaltres, cridant, *arremírem*, els braços / tirant-li entorn IV.454 'arremetre'
 pels *peixosos* camins corregué III.177
 així, en aquell roquissar, de les seves mans coratjoses / quedaren tot de *pellincs* V.434

Altra fraseologia:

- (6) de fullam, n'hi havia tou *a balquena* V.483 'en abundància' li maten / bens *a folcats* I.91 ||
 degollant-me / xais *a folcats* IV.319 'íd.'tibat *a rimelles* II.337
 i *surt a llengua* del pare [...], / per si te'n parla algun dels mortals I.281 'a preguntar'
 jo *faria curull* de dolor V.302
 I Antínoos, *ventant a riure*, anà de dret a Telèmac II.301
 i van així consumint-me / la casa, *a dents*, i aviat fins a mi veuràs que em trossegen I.251
 Menelaos i jo, que *ens teníem llei* l'un a l'altre I.277 'servar-se fidelitat'

c) Llicències retòriques i tensions sintàctiques.

Llicències retòriques:

- (7) era *encar* joveneta I.431 'encara'
 Per ella una gran *nomenada* / prou s'està fent II.125 'anomenada'
 on és ton destí que et *lliberis* V.345 'alliberis'

Tensions sintàctiques:

- (8) no fos que [...] el seu hoste / es desganés del festí, *fet cap* entre gent tan superba I.133
 Ella amb Telèmac anava portant els llums, la serventa / que l'estimava més, i l'havia nodrit
criatura I.434
 car no hi havia ports *on cabre-hi navilis*, ni rades V.404
 [la roba] Quan l'hagueren *rentada* i *fet* neta de tota sutzura VI.93

d) Destra i ennoblidora barreja de llenguatge popular, llenguatge solemne i arcaïsmes.

Un dels trets més més persistents i més típics del llenguatge popular és l'ús de la fórmula pragmàtico-discursiva *el que és X*, equivalent a 'pel que fa a', 'quant a', on X pot fer qualsevol funció sintàctica:

- (9) [Subjecte] molts de dolors, *el que és ell*, pel gran mar patí en el seu ànim I.4 [Temporal] sí, *el que és abans*, devia la casa aquesta ser rica I.232 [CD] *el que és de navilis*, / Ítaca entre dos mars en té molts II.292 [Atribut] *el que és d'ell*, ho és tot, palaus i riqueses IV.79 'quant a ser d'ell'

Pel que fa al llenguatge solemne, l'obra és també plena de formulismes que es van repetint, com ara:

- (10) Crònida, pare nostre, senyor suprem dels que imperen I.45
i, fent sentir la veu, li digué paraules alades I.122
Quan es mostrà en el matí, amb dits de rosa, l'Aurora II.1

I pel que fa a arcaïsmes o formes molt particulars, vegem-ne algun:

- (11) *Ou-me tu*, Posidó III.55 'escolta'm'
Ara, jo, a Pilos *fiu* rumb III.182 'vaig fer'
la notícia no en crec, *d'onsevulla* que vingui I.414 || Bé n'heu degut sentir parlà' els vostres pares,
quisvulla / que siguin IV.94 || T'ho confesso, *quisvulla* que siguis tu de les dees IV.375

2. La *Iliada*

Per fi posseïm la traducció de tots dos poemes dins la Bernat Metge. De la *Iliada* ja n'han aparegut 3 volums (12 cants), motiu ja esperançador d'un final feliç.

Com a l'*Odissea*, el text grec ha sigut establert per Francesc J. Cuartero, i Joan Alberich hi ha posat una rica anotació i els mapes imprescindibles (que en el cas de l'*Odissea* es deuen reservar per al darrer volum). La traducció és de Montserrat Ros.

Les notes, a parer meu, són un encert, a part de ser imprescindibles perquè ens informen de detalls curiosos com que Plató censura a Homer que faci riure ostentósament els déus ("I els déus benaurats esclafiren una rialla inacabable" I.599) o que a la *Iliada* només hi ha un passatge que parli de càstigs als humans després de morts (III.279) o que el ferro apareix molt rarament als poemes homèrics, en lloc del bronze habitual (IV.123).

Traduir els poemes homèrics és d'una dificultat inimaginable, que aquí no podem pas fer veure. La versió de Montserrat Ros és clara i actual, mantinguda dins l'estàndard culte de la llengua, amb algun detall de nivell elevat o alguna alternança que potser intenten reflectir un tret estilístic de l'original o simplement evitar alguna repetició. Per exemple:

- (1) ús sistemàtic de l'infinitiu *ésser*
alternança entre els demostratius *ací* i *aquí*, entre les disjuntives *mes* i *però*, entre *cint* i *cinyell*, entre *llambrar* i *llambrejar*; o l'ús de *talent* 'fam'
ús freqüent del verb *gitar* 'llançar, tirar' (la pica, un dard, una fletxa), potser d'acord amb la invitació de Coromines de restaurar a aquesta paraula el nivell literari que havia tingut.

Algun cop hi observo una cacofonia que deu ser fruit de les presses a què sovint ens veiem sotmesos els humanistes:

- (2) ni en la fètil Ftia [...] *m'han malmès mai* la collita I.155
Tinc vora meu molts *guerrers resolts* a honorar-me" I.174

Però generalment la prosa llisca molt bé, fins i tot molt sovint amb un ritme poètic molt pròxim al que ens enlluerna en la versió ribiana de l'altre poema i que deu abellir a la traductora tant com ens complau als lectors:

- (3) I eren nombroses les pires de morts que cremaven sens fi I.52
la guerra i la pesta subjuguen tothora els aqueus I.60
els troians avançaren brogint i xisclant com ocells III.2
i, a prop seu, hi ha clavades a terra les llances III.135

Algun altre dels nombrosos fragments reeixits:

- (4) L'aire va inflar les veles de ple, i, mentre, seguint el seu rumb, la nau vogava de pressa
damunt les onades, les aigües porprades brogien amb força al voltant de la quilla I.
481
Amb aquestes paraules [Zeus] enardí Atena, ja prou arborada, que d'un vol davallà
dels cims de l'Olimp IV.73

Endavant, col·legues, director i col·laboradors de la Bernat Metge, venceu les dificultats de tota mena que no ignoro que hi ha, refeu l'esperit tantes vegades com us calgui, i curullant-nos la voluptat i l'orgull continueu conduint aquesta ardida i ja impressionant empresa, un dels plaers més grans que tenim els professionals de la cultura catalana.